

Др Мухамед Ђемаловић
Мостар

Дивљи шипак-нар (*Punica granatum* L.)

Предјели Динарског крша уз југословенску обалу и њено блиско залеђе истичу се великим огољелим, односно деградираним шумским површинама, што је последица, у првом реду, геолошко-педолошких и климатских прилика, а затим утицаја фактора антропогене природе.

Нерационалним господарењем шумама у прошлости, велика шумска пространства су претворена у слабије продуктивне или чак у потпуно неплодне терене.

У периоду после ослобођења у извођењу шумско-узгојних и мелиоративних радова постигнути су видни резултати. Међутим, акције пошумљавања и мелиорације крша вршене су скоро искључиво дрвећем (четињастим и листопадним) док се није ишло на масовније коришћење жбунастих врста. Оваква оријентација није била правилна јер се у предјелима крша врло често налази на простране површине на којима се позитивни резултати могу постићи и размножавањем жбунастих биљака, као што су лијеска (*Corylus avellana* L.), тиловина (*Petteria ramentacea* Presl.), драча (*Paliurus aculeatus* Lam.), зеленика (*Phillyrea media* L.), дивљи шипак и друге врсте.

Пошумљавање крша и голети жбунастом вегетацијом сигурнији је пут за озелењавање зато што жбунаста вегетација, као виталнија и прилагодљивија на тешке станишне услове, брже и сигурније осваја крш.

Током извођења радова на озелењавању херцеговачког крша и голети и санирања бујичних и других ерозивних површина уочено је да је и дивљи шипак — *Punica granatum* L. захвална врста за овакав пионирски рад, у предјелима медитерана и суб-медитерана. Дивљи шипак је ту аутохтона биљка, која се јавља

на разним типовима станишта, а расте било појединачно било у већим или мањим групацијама стварајући чисте популације или популације мијешане са другим врстама, као што су смреке (*Juniperus oxicedrus* L.), драче и друге.

Најбројније популације дивљи шипак ствара у најповољнијем дијелу свога ареала — јужна Херцеговина, околина Титограда, Вирпазара, као и на неким другим мјестима јужног и средњег приморја.

У повољним едафским условима жбунови дивљег шипка, а уз повољне климатске и друге услове, стварају популације од 300 до 4 000 комада по 1 ha, што омогућује и рентабилно искоришћавање, нарочито плодова.

Како биологија биљака рода *Punica* није проучена, а нарочито дивљег шипка, о коме у литератури постоје само фрагментарни подаци, то је одлучено да се изврше потребна испитивања с циљем утврђивања чињеница без којих се не може ништа озбиљније подузети у шумско-узгојним и мелиоративним радовима.

Сазнање да плод дивљег шипка може послужити као база за добивање неколико важних сировина за хемијску и прехранбену индустрију, као што су киселине, витамини, лектин, танин итд., затим да се поједини дијелови биљке могу користити у љековите сврхе, повећало је значај ових испитивања.

То су били разлози који су нас подстакли да се у оквиру рада на докторској дисертацији посветимо исцрпним истраживањима дивљег нара.

Дивљи шипак има читав низ особина због којих се користи у низу значајних привредних области.

Пошумљавањем огољелих површина садницама узгојеним из сјемена у расаднику пружа се могућност даљег вегетативног размножавања дивљег шипка у предјелима гдје га сада нема, а гдје би по природним условима могао успијевати. Тиме би се могле формирати нове масовније популације ове врсте које би одиграле важну улогу у мелиорацији и везивању терена, као што су скелетна и скелетоидна делувијална земљишта. Осим тога, искоришћавали би се и плодови. Такве популације могле би се на овим теренима стално задржавати, уз провођење потребних узгојно-мелиоративних мјера или би се могле замијенити, послје одређеног периода, другим шумским културама ради даљег оплемењивања крша. Побољшањем педолошких прилика стварају се и повољнији услови за смјену популација дивљег шипка одговарајућим врстама шумског дрвећа.

Сличну улогу жбун дивљег шипка има у пољозаштитним појасевима, гдје својим присуством ствара већу непробојност у доњем дијелу појаса, а даје и знатне количине плодова.

Дивљи шипак, захваљујући високом степену енергије растења, отпорности према многим неповољним факторима средине, као и декоративности, може у подручју свога природног ареала да буде драгоцјен материјал за озелењавање насеља.

Жбунасти облик, дивни црвени цвјетови и модрозелени листови, те потпуна издржљивост у свим врстама поткресивања као и подношење лоших станишта, дозвољавају му да, у заједници с другим врстама украсног биља, заузме одговарајуће мјесто у подизању зелених површина.

Разноврсни састав плода дивљег шипка може да има значајну улогу као сировинска база за прехранбену и хемијску индустрију. Значајна количина зрна и сока у односу на неупотребљиве дијелове плода чини га рентабилним за производњу сока. Иако у овом погледу плодови дивљег шипка заостају за култивисаним сортама, то не умањује његову важност за индустријско искоришћавање вриједних и тражених састојака. Жбунови дивљег шипка не траже велика улагања за чување и евентуално мјере његе и узгоја, па је употреба њихових плодова као јефтине сировине у индустрији врло актуелна. Напомиње се да новоподигнути индустријски капацитети за прераду воћа у неким мјестима рачунају на плодове дивљег шипка као једну од врло важних сировина за прераду у својим погонима.

Испитивањима је утврђено да у једном kg плодова има просјечно 15 комада, што значи да један плод тежи око 7 dkg. Исто тако је установљено да сјеменке са арилусом учествују 49,6%, а нејестиви дијелови 50,4% тежине. Пропорционални однос између тежине плода дивљег шипка, сјеменки са арилусом и исцијеђеног сока износи просјечно 1:0,5:0,25.

Властита истраживања су показала да плод дивљег шипка садржи елементе важне за људску исхрану, као и разне сировине за индустријску прераду (прехранбену, фармацеутску и хемијску) као што су киселине (лимонска), шећер, пектин, танин и витамин-Ц, што дивљем шипку даје велики значај у погледу могућности вишеструког искоришћавања. Досадашња експлоатација плода као индустријске сировине била је врло ограничена, премда велике површине обрасле дивљим шипком омогућавају да се у овоме правцу постигне већи напредак.